

5. Пряжников Н.С. Профессиональное и личностное самоопределение. – Москва: Издательство “Институт практической психологии”, Воронеж: НПО “МОДЭК”, 1996.
6. Пряжникова Е.Ю., Пряжников Н.С. Профорентация: учебное пособие для вузов. – Москва: Академия, 2006.
7. Чернявская А.П. Психологическое консультирование по профессиональной ориентации. – Москва: 2001.
8. Шавир Л.Ф. Психология профессионального самоопределения в ранней юности. – Тюмень: 1980.

O. Kochkurova. Professional orientational diagnostics is like a necessary part of senior pupils professional self-determination.

The article is devoted to the analysis of problem of organization effective proorientational consultation, which is directed on helping senior pupils in professional self-determination.

Key words: *professional-orientational work, professional diagnostics, training, professional-orientational games, professional self-determination.*

УДК 159.924.7: 159.98 + [373.2.016] В. У. Кузьменко, А. І. Галігузова

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ БАТЬКІВ З ПИТАНЬ РОДИННОГО СПІЛКУВАННЯ З ДОШКІЛЬНИКАМИ

Висвітлено специфіку психолого-педагогічного консультування, вимоги до проведення даного виду консультацій. Окреслено роль родинного спілкування у розвитку особистості дошкільника та розглянуто стилі родинного спілкування з дітьми дошкільного віку.

Ключові слова: *стилі родинного спілкування, психолого-педагогічне консультування, особистість, особистісний підхід, дошкільник, виховання, соціалізація.*

У практиці консультативної роботи надзвичайно поширеним є такий вид консультування як *психолого-педагогічне консультування*. Метою даного виду консультування є надання допомоги у питаннях виховання, навчання, розвитку дітей в освітніх закладах та сім'ї. Консультації психолого-педагогічного характеру зазвичай проводяться із дорослими - педагогами, батьками, керівниками освітніх закладів. За змістом до них відносять консультації, які стосуються виховання та навчання дітей, спрямовані на підвищення компетентності педагогів, батьків у питаннях виховання дітей того чи іншого віку. До них можна віднести питання профілактики кризових явищ на шляху розвитку особистості дитини, удосконалення стилю спілкування з дитиною, створення умов та використання ефективних засобів

гармонійного розвитку особистості дитини, тощо. Проведення даного виду консультацій є досить складним, саме тому метою даної статті визначено: окреслити своєрідність та вимоги до проведення даного виду консультацій, розкрити стилі родинного спілкування, встановлені у ході емпіричного дослідження.

Своєрідністю зазначеного виду консультування є те, що воно передбачає наявність у консультанта спеціальної освіти та досвіду роботи в освітніх закладах. Такий досвід забезпечує розуміння типової проблематики, шляхів виходу із кризових ситуацій, стає основою розуміння індивідуальних особливостей дітей, специфіки навчально-виховної роботи з ними, змістових та організаційних особливостей різних освітніх програм та методик. Велике значення має досвід роботи не тільки з дітьми, але і з дорослими людьми - професіоналами, які звертаються за порадою у найбільш складних, надзвичайних ситуаціях. У цьому разі і рекомендації, що надає психолог, не можуть бути стандартизованими, типовими, вони потребують глибокої вдумливості, нестандартності, творчого пошуку та систематичної співпраці з клієнтом.

Основні вимоги до проведення даного виду консультацій.

Психолог-консультант повинен мати спеціальну психолого-педагогічну освіту, достатній досвід роботи в освітніх закладах, досвід роботи із дорослими, професійно підготовленими людьми.

Психолог-консультант не має права проявляти негативне ставлення до клієнта, навіть тоді, коли є всі підстави для цього. Це перш за все стосується батьків дітей, які здійснюють неправильний спосіб життя, неправильне виховання дітей та яким наполегливо рекомендують звернутися на консультацію педагога.

Психолог-консультант повинен пам'ятати, що консультації такого виду не завжди спрямовані на безпосередні дії самого клієнта, значною мірою вони можуть стосуватися активізації діяльності інших людей (батьків вихованців, вчителів, педагогічного колективу). Саме тому рекомендації психолога повинні враховувати особливості соціального оточення клієнта, повинні зорієнтувати його у тому, як саме він повинен залучити інших людей у розвивально-корекційний процес, як має вплинути на батьків вихованців заради досягнення змін в свідомості та поведінці.

Психолог-консультант у разі потреби може здійснювати системне (або багатоканальне) консультування людей, які мають відношення до окресленої проблеми, запрошувати на консультації людей, які зацікавлені в її розв'язанні (бабусі, дідусі, брати, сестри). У цьому разі кожен з учасників проблемної ситуації отримує рекомендації, як себе поводити, розуміє причини та можливі наслідки ситуації, має можливість реально допомагати іншим у подоланні проблеми.

Психолог-консультант повинен розуміти, що психолого-педагогічне консультування вкрай рідко відбувається як одноразова акція, воно не може бути епізодичним та короткотривалим. Для досягнення успіхів у професійній діяльності педагога, здійснення зрушень у свідомості батьків, перебудови їх стилю спілкування з дитиною, налагодження стосунків з нею слід проводити кропітку та систематичну роботу.

Загалом процес формування особистості дитини та ступінь її вихованості залежить саме від стилю родинного спілкування. Проте у кожній родині виникають певні бар'єри у спілкуванні та розбіжності поглядів. Всі ситуації є неповторними і потребують особливого підходу у вирішенні. Сім'я та родинне спілкування грає визначальну роль у формуванні особистісних властивостей, особливостей психіки та поведінки дошкільника та дитини раннього віку, про що зазначалося в дослідженнях З.В. Гуріної, Л.О. Калмикової, В.К.Котирло, В.У. Кузьменко, С.Є. Кулачківської, С.О.Ладивір, Т.О. Пироженко, Ю.О.Приходько, А.С. Співаковської, Т.М. Титаренко, Л.Д.Шнейдер та інших [5; 6; 7; 8; 9].

Аналіз психолого-педагогічної літератури та власне емпіричне дослідження дозволяє нам виділити позитивні і негативні типи сімейних стосунків [1; 2; 3; 4]. До позитивних ми відносимо співробітництво та рівноправні стосунки, коли в сім'ї панує повага, любов і взаєморозуміння, що дозволяє дитині нормально розвиватися. До негативних – гіперпротекцію і гіпопротекцію, потурання та ігнорування потреб дитини, надмірність обов'язків та їх відсутність, велика кількість вимог заборон і їх недостатність, надмірність санкцій та їх недостатність, нестійкість стилю виховання (різка зміна виховних прийомів). В ході діагностичних досліджень сучасних сімей нами було встановлено такі негативні тенденції спілкування в родині: гіперопіка; надмірна поблажливість; підвищена вимогливість; нестача вимог та заборон; надмірність заборон; хаотичність та неузгодженість стилів.

Одна з найбільш розповсюджених проблем, з якими доводиться зіткнутися в консультаційній роботі - це скарги батьків на труднощі у взаєминах зі своїми дітьми. Зазвичай з такими скаргами приходять матері, але буває, що й батько й мати чи навіть один батько. При цьому зазвичай факт свого звернення за допомогою вони хочуть зберегти в таємниці від дітей. Це означає, що з самого початку бесіди психолог повинен бути орієнтований на вирішення конфлікту "силами присутніх", без залучення додаткової інформації, не маючи можливості поглянути на дану ситуацію очима "обвинувачених" - дітей.

Дуже умовно скарги батьків щодо непорозумінь у спілкуванні з дітьми можна розділити на чотири групи.

1. Відсутність контакту з дітьми: нерозуміння того, як вони живуть, чим цікавляться, неможливість поговорити з ними по душам.

2. Неповажливе ставлення дітей до батьків, постійні сварки і конфлікти з ними через дрібниці, несамостійність, неслухняність, небажання вчитися, читати тощо.

3. Тривога за дітей, викликана тим, що вони розвиваються чи поведуть себе не так, як повинні були б, з точки зору батьків. Часто при цьому батьки сприймають своїх дітей як невдах, неслухів, забіяк і т.д., що і є приводом для звернення в консультацію.

4. Проблеми, пов'язані з нестандартною поведінкою дітей, надмірну рухливість або уповільненість, знижену працездатність або надто високу активність, неухважність.

Підійти до обговорення будь-якого з цих питань зазвичай нескладно, оскільки за час бесіди набирається досить багато висловлювань типу "Без мене він нічого не може зробити" або "Вона цього не розуміє". Ці та подібні їм репліки – яскраві свідчення недовіри батька до дитини, низької оцінки його здібностей щодо можливості виявляти самостійність і незалежність. Звичайно, завжди знайдуться клієнти, які з готовністю стверджують, що для батька дитина будь-якого віку - все одно дитина. Але тут головне в тому, щоб зрозуміти, що ж насправді означає - бути дитиною: бути коханим, рідним, значущим або - безпорадним, невмілим, слабким? Одна справа - турбуватися про долю ближнього і зовсім інша - на кожному кроці виявляти це занепокоєння, контролюючи і фактично не даючи йому жити самому. Один з варіантів обговорення цієї важкої і складної теми - розмова з точки зору уявлень, сформульованих в гуманістичній психології, зокрема, К. Роджерсом (Rogers С., 1959). Самостійною людиною по-справжньому може стати тільки тоді, коли їй довіряють, і лише в цьому випадку вона здатна повірити у власні сили. Сумнів інших у можливостях дитини, які проявляються, зокрема, в гіперопіці (адже опіки потребують слабкі!) та позбавленні права на прийняття рішення щодо власної діяльності, підриває його віру у свої сили, робить пасивним і безпорадним.

Як встановлено, більшість сучасних батьків не замислюються над такими речами, як довіра до дітей, і часто розмова про це стає для них незрозумілою. Більше того, у ставленні до власної дитини інколи присутня частка певного скептицизму - "він занадто ранимий", "вона в мене несамостійна". Зрозуміло, людині з тенденціями до здійснення гіперопіки комфортно, коли інші мають потребу в ньому, і тому таким клієнтам буває важко визнати, що вони дійсно "погано" оцінюють свою дитину в тому сенсі, що вони його недооцінюють, а якщо вони і праві у своїй оцінці, то в цьому винна не стільки дитина, скільки батько, який таким його виховав. Все це означає, що на клієнті лежить і певна відповідальність, яка зобов'язує його зайнятися перевихованням себе. Тривожному батькові буває дуже важливо зрозуміти, як у його відносинах з дитиною виявляється гіперопіка, чому ті чи інші "добрі" наміри виявляються шкідливими, а не допомагають, не знають, як можна виховувати

дошкільника без контролю, постійних нагадувань, вказівок, заборон на самотійні дії. На цьому етапі бесіди консультантові доводиться не тільки працювати з первісним запитом клієнта, але і вирішувати нові проблеми, пов'язані з необхідністю заміни старих способів поведінки на інші, більш гнучкі й адекватні відносінам батька з дорослою людиною - власною дитиною.

Все це не так просто зробити, оскільки батько, який постійно опікує, звичайно вірить, що якби не його нагадування і зауваження, то дитина б "заріс брудом", "всюди спізнювався", "не зміг би нічого зробити" і т.д. Тому цілі і вимоги батька, часто цілком розумні та актуальні самі по собі, повинні бути також обговорені. Консультант при роботі з батьками повинен розуміти, що, хоча контроль батьків найчастіше не дуже сильно впливає на життя дитини поза батьківської родини, все ж буває і так, що за роки спільного життя контроль стає для нього необхідним елементом життя. Потрібно підготувати батька до того, що зміна його поведінки навряд чи приведе до негайного і швидкого зростання самотійності і свідомості дитини. Швидше навпаки, дитина, яку не привчали бути самотійною, може відчувати не полегшення у зв'язку з відсутністю контролю і нагадувань, а глибоку розгубленість, стане більш залежною, пасивною.

Навіть якщо консультація пройшла дуже успішно, зовнішня зміна поведінки батька навряд чи відбудеться миттєво. Але якби зміни і відбулися, вони, скоріш за все, не були б помічені й оцінені дитиною - занадто велике значення у відносинах близьких людей грають звички і стереотипи, що не дозволяють досить чуйно уловлювати що відбувається в іншому. Підкріплення, хоча б у вигляді мінімальних позитивних зрушень, має відбутися досить швидко, і це можна постаратися організувати в ході бесіди. Перш ніж батько почне висловлювати свої почуття дитині, він повинен сам постаратися в них розібратися. Для цього консультантом повинна бути проведена спеціальна робота, спрямована на виявлення того, що приховано. Але частіше за все, в силу різних обмежень в рамках консультування, дане питання не може бути опрацьоване. Тому, з нашої точки зору, краще орієнтувати батьків на шлях поведінкових змін, пов'язаних з компенсацією батьківського тривоги і потреби в контролі, ніж починати глибокий аналіз без можливості його успішно закінчити. Такою важливою поведінковою зміною є переорієнтація батька з постійного контролю на прояв власних почуттів і переживань, пов'язаних з дитиною. Вираження власних почуттів буває дуже ефективним для вирішення ситуації, адже часом саме тому, що власні почуття цими людьми рідко проговорюються перед ким-небудь або аналізуються, почуття і переживання інших залишаються для них також незрозумілими або тлумачаться досить примітивно: "Він робить це мені навмисно", "Вона нічого не розуміє". Але як тільки клієнт зуміє розкрити іншому свої почуття, йому, можливо, прочиняться і переживання дитини, і,

розібравшись у них, батько, можливо, перестане відчувати потребу тривожитися.

В ході бесіди з клієнтом доречно не просто обговорити проблему почуттів, а й розповісти про те, чому так необхідно ділитися ними з оточуючими, дати відчутти, що означає виражати їх. Так, клієнтові можна запропонувати програти ситуацію, використовуючи техніку "порожнього стільця", на якому він повинен представити свого сина чи дочку, тобто тих, кому необхідно розповісти, які почуття і переживання відчуває він з приводу труднощів і сварок, які виникають у стосунках щоденно. Використання з цією метою прийомів гештальт-терапії повинно обов'язково поєднуватися з обговоренням того, про що саме було важко говорити і чому, як ці труднощі можна подолати, як точніше сформулювати те, що клієнт хоче сказати, і т.д.

Зміна ставлення - надзвичайно складний процес, тому часто буває доречно дещо форсувати таку переорієнтацію, організувавши довірливу розмова батька з дитиною. Мета такої розмови - показати синові або дочці клієнта, що ставлення до нього (до неї) змінилося, постаратися вийти на рівень більш глибокого, ніж раніше, контакту і взаємодії, розповівши про себе, про свої почуття і переживання, в основі яких лежить батьківське неспокій, тривога і любов до дитини. Така розмова, в якому обидва - і батько, і дитина - мають можливість покаятися в своїх "гріхах", відкрити душу, позбутися від накопичених образ і претензій, може виявитися справжньою віхою в їх взаєминах. Обговоривши з батьком, що і як він говорить своєму синові або дочці в такій ситуації, консультант може постаратися по можливості зняти негативні і внести позитивні моменти в "процес мотивації". Але аналіз ситуації, яка сама по собі досить складна і вимагає негайного вирішення, ще й з цієї точки зору часто не представляється можливим, хоча існує категорія клієнтів, які прагнуть розібратися, "чому і як це трапилось".

Основне, що потрібно зробити консультанту, незалежно від того, чи будуть в процесі бесіди аналізуватися причини цього чи ні, це переорієнтувати клієнта з позиції обвинувачення і невдоволення, яку він найчастіше свідомо чи несвідомо займає, на позицію прийняття і підтримки. Отже, часто дітям потрібна підтримка. Консультанту нерідко доводиться виступати в ролі своєрідного перекладача і тлумача того, що говорить і робить дитина, і пояснювати клієнтові, як важко дитині, доводити, що запальність і негативізм у поведінці свідчать не про неповагу і нахабство, а про активність, прагнення до пізнання оточуючого світу тощо.

Важливими моментами у постановці точного психологічного «діагнозу», який дозволяє висувати і формулювати подальші гіпотези, є:

а) з'ясування того, наскільки серйозна причина занепокоєння батьків з приводу дитини, інакше кажучи, чи відповідає розвиток дитини віковим нормативам, чи є його труднощі, дива або особливості поведінки проявами

незалежності, самостійності, уявленнями про життя, відмінними від батьківських, або в його поведінці, висловлюваннях і реакціях дійсно присутні деякі особливості, що свідчать про певні психічні і соціальні відхилення;

б) розуміння того, яка дійсно позиція батьків по відношенню до дитини, що лежить в основі приходу в консультацію - власні проблеми або неспокій за сина (доньку), прагнення допомогти йому (їй) або бажання знайти допомогу і підтримку для себе і позбутися власних страхів, переживань провини, непотрібності і т.д.

Нерідко зустрічаються ситуації, коли вірно і те і інше, тим більше, що неблагополуччя, невпевненість у собі, неадекватність позиції самого батька - це завжди підстави для того, щоб у дитини в житті також були труднощі і проблеми. Але оскільки реальним клієнтом, що звернувся за консультацією, все ж є батько, основну увагу консультанта завжди повинно бути спрямоване на те, щоб допомогти йому розібратися у власних страхах і проблемах, зрозуміти, наскільки доречні і доцільні переживання за дитину.

У ході нашого дослідження встановлено, що більшість родин здійснює неефективний стиль спілкування з дитиною дошкільного віку. Доведено, що корекція стилю родинного спілкування є надзвичайно складним та тривалим процесом, але навіть часткові зміни у спілкуванні з дитиною дошкільного віку призводять до прогресивних змін в особистісному розвитку дитини. У процесі психолого-педагогічної співпраці з сім'єю, в якій спостерігаються неправильні сімейні відносини між батьками та дітьми, важливою є доцільна організація індивідуальної консультативної допомоги. Психолог може виступати в ролі порадника, консультанта і захисника, залежно від проблеми, яку необхідно вирішити. Консультативна робота має спрямовуватись на подолання неефективних стилів родинного спілкування, збагачення емоційного та когнітивного досвіду батьків, оволодіння ними прийомами ефективного спілкування з дітьми з урахуванням їх вікових та індивідуальних особливостей.

Л і т е р а т у р а

1. Бреслав Г.М. Проблемы эмоциональной регуляции общения у дошкольников // Вопросы психологии. - 1984. - № 3.
2. Варга Д. Радости родительских забот : [пер. с венгерского]. - Москва: Изд. Прогресс, 1983.
3. Дружинин В.Н. Психология семьи. - Москва: КСП., 1996.
4. Дьяченко О.М. Психическое развитие дошкольников / О.М. Дьяченко, Т.В. Лаврентьева. - Москва: Педагогика, 1984.
5. Котирло В.К. Вплив взаємин у сім'ї на виховання емпатії у дітей. - Київ: Рад. школа, 1985. - Вип. 24.

6. Кулачківська С.Є. Гуманістичний підхід: теорія і практика / С.Є. Кулачківська, Л.Г. Подоляк // Дошкільне виховання. - 2000. - № 10.
7. Піроженко Т.О. Спілкування дитини з оточенням як презентація особистісних досягнень // Актуальні проблеми психології : Психолого-педагогічні основи розвитку особистісного потенціалу дитини в сучасному суспільстві. – Київ: 2006. - Т. 4.
8. Приходько Ю.О. Нариси становлення та розвитку дитячої психології. - Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 1999.
9. Столин В.В. Семейные трудности: какие и почему? Задание для самоанализа / В.В. Столин, А.Г. Шмелев // Семья и школа. - 1985. - № 3.

V. Kuzmenko, A. Galiguzova. Psychological and pedagogical counseling parents of family communication with preschooler.

It covers the specifics of psycho-educational counseling requirements for this type of consultation. Outlined the role of family communication in personal development preschooler and examined family communication style with children of preschool age.

Key words: *family communication styles, psychological, educational counseling, personality, personal approach, preschooler, education, socialization.*

УДК 159.923.38

В. У. Кузьменко Г. Міськова

**ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ
ЗДІБНОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ**

У статті розкрито актуальність та важливість проблеми розвитку комунікативних здібностей підлітків. Проаналізовано зміст поняття «комунікативні здібності», визначено його структурні компоненти та обґрунтовано педагогічні умови їх розвитку.

Ключові слова: *комунікація, здібності, комунікативні здібності, підлітковий вік, компоненти комунікативних здібностей, педагогічні умови.*

Постановка проблеми. Оновлення всіх аспектів життєдіяльності суспільства, вступ системи освіти у новий етап розвитку, пов'язаний із трансформацією соціально-демократичних відносин, зміною менталітету суспільства і особистості, сприяло появі потреби у новому поколінні, здатному співпрацювати, налагоджувати стосунки, оптимізувати міжособистісні відносини, долати комунікативні бар'єри, організовувати людей на досягнення спільної мети. Саме тому проблема розвитку комунікативних здібностей особливо актуальною є в підлітковому віці, який є сенситивним періодом до комунікативного розвитку, остаточного відшліфовування даного роду здібностей, засвоєння зразків поведінки і